

Zomaar in een willekeurige tuin kunnen onverwachte ontmoetingen plaatsvinden en verrassende ontdekkingen gedaan worden. Vooral van kleine dieren zoals insecten blijken er vaak in tuinen veel meer soorten te leven dan zo op het eerste gezicht lijkt. In een tuin met een omvang van niet meer dan 350 vierkante meter werd een seizoen lang intensief naar bijen gekeken. Het resultaat sloeg alle verwachtingen. Ook in een vrij kleine tuin kan een rijk dierenleven ontstaan en kunnen verrassende ontdekkingen worden gedaan.

Nesten van de groefbij *Lasioglossum sexnotatum*

Bij verrast

Om de natuur te ondergaan is het niet altijd nodig verre reizen te maken. Ook de eigen tuin kan in dit opzicht het nodige plezier geven. Zeldzame soorten zullen er niet gauw te vinden zijn, maar het is een uitgelezen plek om rustig het dierenleven te aanschouwen. Zo blijken er in onze vijftien jaar oude tuin inmiddels een vijftigtal bijensoorten voor te kunnen komen. Bij de aanleg is rekening gehouden met het insectenleven, maar het is geen tuin waar de natuur ongelimiteerd zijn gang mag gaan. Wel staan er veel inheemse planten.

TUIN ALS BOSWEIDE

Na de bouw van het huis werd de overtolige grond niet afgevoerd, maar achterin de tuin geschoven, zodat tegen de scheiding met de buurtuin een helling ontstond. Hierop zijn als afscheiding heesters geplant, die zo nu en dan bijgeknipt, maar niet tot heg gesnoeid worden.

Samen met de beplanting van de buurtuinen ontstond er een soort bosrand.

Deze ligt aan onze kant op het zuiden en is door de beschutting en zonnige ligging ideaal voor warmteminnende insecten, zoals bijen. Een bloemrijk grasveldje in

Boven: Het vrouwtje van de Ranonkelbij.
 Linksonder: het vrouwtje van het Vosje.
 Rechtsonder: het mannetje van het Vosje.
 ALLE FOTO'S BIJ DIT ARTIKEL: FRITS BINK

het midden is in het geheel te beschouwen als een minibosweitje.

Dit grasveldje wordt in het voorjaar zeer selectief met de schaar geknipt. Pas in augustus gaat de maaimachine er overheen. Alleen Witte klaver en Gewone brunnel kunnen daarna nog in bloei komen. In het voorjaar bloeien er ook Paardebloemen en boterbloemen, bepaald geen populaire gazonplanten, later opgevolgd door ruige leeuwentand. Het is vooral de Ruige leeuwentand die voor een aantal bijensoorten aantrekkelijk is. Maar ook Paardebloem en boterbloem hebben hun klantjes. De Ranonkelbij (*Chelostoma florissomne*) een van de bezoekers aan dit grasveldje, is zelfs op boterbloemen gespecialiseerd. De 'bosrand' heeft in het voorjaar vooral een ruimtelijke functie. In de nissen in en tussen de struiken vinden blinde bijen, de op bijen lijkende zweefvliegen, na hun winterslaap hun territoria. Hierin voeren ze in het voorjaarszonnetje hun schermutselingen uit. Tussen en langs de struiken patrouilleren in april en mei de mannetjes van verschillende bijensoorten, onrustig op jacht naar vrouwtjes. Deze mannetjes worden ook prompt belaagd door de blinde bijen wanneer ze even in een van de territoria neerstrijken.

WIE PATROUILLEREN ER?

De opvallendste onder de patrouillerende mannetjes, en het talrijkst, is de Rosse metselbij (*Osmia rufa*). Deze soort floreert bij ons ook zonder aangeboden nestgelegenheid. De andere mannetjes die er in het voorjaar heen-en-weer vliegen zijn zandbijen. Om deze op naam te brengen is wel enige ervaring nodig. Maar het mannetje van het Vosje (*Andrena fulva*) is wel makkelijk te herkennen. Deze heeft in verhouding enorme kaken met een grote tand aan de basis (zie tekening op p. 106). Het grote vrouwtje van deze soort valt op door haar dichte vosrode vacht. De vrouwtjes van het Vosje foerageren vaak op de bloemen van aalbessen en andere Ribes-soorten. Deze heesters bieden een goede kans om deze opvallende bij te zien te krijgen.

De grootste verrassing tussen al die patrouillerende mannetjes was een Grote groefbij (*Lasioglossum sexnotatum*) die eveneens in de grond nestelt. Het is een ongeveer één centimeter lange, goed herkenbare, zwarte bij met witte bandjes op de achterlijfssegmenten die in het midden onderbroken zijn en met opvallend donkere vleugels en witte beharing. Zowel qua grootte als qua uiterlijk lijken ze erg op sommige zandbijmannetjes. Maar worden ze onder een vergrootglas

geplaatst dan blijken ze een heel andere snoet te hebben (zie tekening rechtsonder). Bovendien vliegen van deze groefbij in het voorjaar geen mannetjes maar alleen vrouwtjes, herkenbaar aan het groefje op het laatste achterlijfssegment, zoals alle groefbijvrouwtjes. Van *L. sexnotatum* overwinteren namelijk alleen de vrouwtjes.

Van alle genoemde bijen ontwikkelen de dieren zich in het begin van de zomer snel tot volwassenheid. De volledig ontwikkelde zandbijen en Rosse metselbijen van beide geslachten blijven echter in hun pophuid wachten tot het voorjaar voor ze uit hun cel breken en tevoorschijn komen. Groefbijen komen daarentegen direct na hun ontwikkeling tevoorschijn zonder zo'n rustperiode. Vervolgens paren ze, waarna de mannetjes sterven en de vrouwtjes overwinteren.

Waarom ook de vrouwtjes van onze groefbij in het vroege voorjaar patrouillerend gedrag kunnen vertonen, daar kan alleen maar naar geraden worden. Misschien is het om het terrein te verkennen en te leren kennen.

ONVERWACHT NESTJES

In de *Voorlopige atlas van de Nederlandse bijen* [PEETERS et al, 1990] is te lezen dat van deze groefbij in Nederland nooit nestgelegenheid gevonden is en dat de soort in Baden-Württemberg en Oostenrijk achteruitgaat. Des te groter was de verrassing toen in 2002 overal in de tuin graafactiviteiten van deze bij opvielen. Het blijkt geen soort die in een kolonie bij elkaar nestelt. Op een kale plek achter een steen lagen vijf nestjes. Zoveel bij elkaar was wel een uitzondering. Uiteindelijk werden een vijftiental nestjes ontdekt, verspreid door de hele tuin.

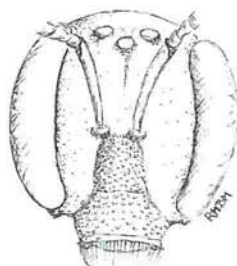
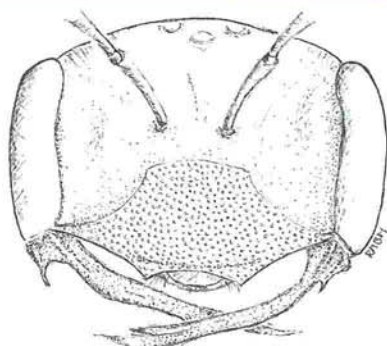
De eerste graafactiviteit werd op 9 mei waargenomen, de laatste op 19 juni. De vrouwtjes groeven op zonnige, warme plaatsen, maar zochten toch plekjes met

Boven: het vrouwtje van de groefbij *Lasioglossum sexnotatum* verzamelt nectar op Sporkenhout.
Onder: de nestopening van deze groefbij.

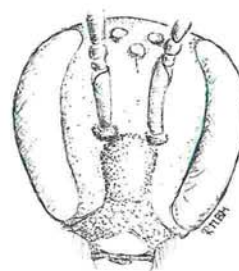

Tekeningen van de koppen van twee bijensoorten, waarbij de gezichtsbehaard is weggelaten. Onder: Het mannetje van het Vosje, dat enorme kaken heeft. Schuin van onderen gezien.

Het vrouwtje van de groefbij *Lasioglossum sexnotatum*. De wat verdikte 'neus' is typerend voor een groefbij.

Het mannetje van de groefbij *Lasioglossum sexnotatum*. Het gezicht is kort, wit behaard en heeft een witgele vlek tegen de bovenlip.
TEKENINGEN: ROSITA MOENEN

Boven: Lathyrusbij, vrouwtje

Boven: vrouwtje Wormkruidbij op haar favoriete plant.

Onder: paartje van de Kleine klokjesbij. ALLE FOTO'S BIJ DIT ARTIKEL: FRITS BINK

ENKELE GESCHIKTE BIJENPLANTEN

De volgende planten bieden een goede kans om bepaalde bijensoorten in de tuin te krijgen:

Blazenstruik (*Cotulea* sps)

De kruising die in cultuur is kan vanaf mei tot diep in de herfst bloeien: voor de Lathyrusbij (*Megachile ericetorum*), een spectaculaire behangersbij.

Boerenwormkruid (*Tanacetum vulgare*)

Onmisbaar voor de Wormkruidbij (*Colletes daviesanus*), een zijdebij die in een wolk boven een plantengroepje rond kan vliegen.

Verschillende klokjes (*Campanula*)

Zodat vanaf april tot eind september bloemen beschikbaar zijn voor de Kleine klokjesbij (*Chelostoma campanularum*), Grote klokjesbij (*C. rapunculi*) en de Klokjesdikpoot (*Melitta haemorrhoidalis*).

Wilde reseda (*Reseda lutea*)

Ideaal voor de Reseda maskerbij (*Hylaeus signatus*) een onbehaard minibij maar voor een maskerbij een kanjer.

Vanzelfsprekend moeten de planten minstens voor een deel van de dag zon krijgen maar het liefst op het zuiden staan.

Helaas voor de mensen in het noorden en westen van het land: de bij deze planten behorende bijensoorten lijken daar vrij zeldzaam. Maar wie weet worden ze een handje geholpen door het aanplanten van voor hen noodzakelijke voedselplanten.

iets schaduw van een plant of steen.

Van een nest werd niet veel langer dan een week gebruik gemaakt, meestal korter. Het vrouwtje dook nooit meteen het nest in. Wanneer het nest in een horizontaal vlak lag, werden eerst een of meer uitkijkpunten gekozen. Wanneer een nest in een schuine kant lag, vloog het vrouwtje voor het nest een paar keer heen-en-weer om er daarna snel in te duiken. Ze blijken uitstekend zijwaarts te kunnen vliegen!

Een methode om de bouw van een nest te achterhalen is door op enige afstand van het nest een spade grond te verwijderen

en daarna steeds een dunne plak af te steken richting nest. Dat kost je in een tuin al gauw een paar planten en die offer je in een vrij kleine tuin niet snel op. Voorzichtig probeerde ik daarom een nest met een theelepeltje uit te graven maar in de vrij losse zandgrond waar wij op zitten bleek dat een onmogelijke zaak.

WAAR OVERWINTEREN DE VROUWTJES?

De laatste week van juni en de eerste twee

is er de meeste tijd geen dier te bekennen. Zoals van alle groefbijen overwinteren de bevruchte vrouwtjes. Het is nog een raadsel op welke plaatsen deze wegkruipen om veilig de winter door te komen.

De weergegeven aantallen in het jaardigram, gebaseerd op collectiemateriaal, in de eerder genoemde atlas, geven de indruk dat de soort weliswaar niet zeldzaam is, maar ook niet direct talrijk voorkomt en dat vooral in de nazomer de dieren schaars zijn. Volgens het diagram blijken de

meeste individuen in de collecties in het voorjaar gevangen vrouwtjes te zijn. In onze tuin is de soort ieder jaar aanwezig en juist in de nazomer vallen ze op door de concentratie op het Sporkehout.

De vraag is hoe lang een vrouwtje actief is voor ze in overwintering gaat en hoe oud een mannetje kan worden. Om een reëel beeld te krijgen van de aantallen op een plek, zouden de individuen eigenlijk gemerkt moeten worden. Door alleen maar rustig te kijken lijkt inmiddels wel een tipje van de sluier opgelicht met betrekking tot de levenswijze van deze soort, maar dan ook niet meer dan een tipje en veel blijft niet meer dan een vermoeden.

Rosita Moenen is auteur van het boek 'Geen tuin zonder dieren, Handboek voor het dierenleven in de tuin'.

Met dank aan Theo Peeters voor hulp bij de determinaties en aan Frits Bink voor het maken van de foto's.

Literatuur
PEETERS, T.M.J., I.P. RAEMAKERS & J. SMIT (1999), Voorlopige atlas van de Nederlandse bijen (Apidae). EIS-Nederland, Leiden.

weken van juli was er geen exemplaar meer te zien. Pas de tweede helft van juli werden de diertjes weer waargenomen, het eerste mannetje op 22 juli.

De soort is polylectisch, dat wil zeggen dat op de meest uiteenlopende planten wordt gevoerageerd. Maar de nieuwe generatie waarvan de eerste exemplaren in juli verschijnen, is voornamelijk op Sporkehout te vinden. De ijle sporkeboom is vanwege de onooglijke bloemetjes niet een voor de hand liggende tuinplant, maar voor wie geïnteresseerd is in de verschillende bijen- en wespensoorten beslist een aanrader. De vrouwtjes lijken in het voorjaar niet erg op warmte gesteld. Bij 25 graden Celsius op de nestplaats was er geen vrouwtje meer actief. De vrouwtjes die in het nest aanwezig waren, zaten met de kop voor de ingang te wachten tot het weer koeler werd. Het lijkt erop dat ook de pas uitgekomen dieren die in de zomer verschijnen, de ergste hitte vermijden. Bij wat koeler zonnig weer zitten er meer dieren op het Sporkehout dan bij extreme hitte, dan

Boven: mannetje Resedamaskerbij.
Onder: vrouwtje Klokjedikpoot
ALLE FOTO'S BIJ DIT ARTIKEL: FRITS BINK

